

Manikowska, Halina

Policja i służby porządkowe we Florencji w drugiej połowie XIV wieku

---

Przegląd Historyczny 75/3, 515-526

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Policja i służby porządkowe we Florencji w drugiej połowie XIV wieku

Zainteresowanie służbami policyjnymi, a zwłaszcza policją miejską w epoce późnego średniowiecza pojawiło się w literaturze niejako z konieczności na marginesie badań nad przestępczością. Rzadko jednak temat ten stanowi odrębną problematykę, a rezultaty takich studiów są ciągle jeszcze znikome¹. Przed historykami stają bowiem trudności dwójakiego rodzaju. Po pierwsze nie wszędzie istnieje wystarczająca dokumentacja źródłowa, nieporównanie uboższa od akt sądowych pozwalających badać zjawisko przestępczości. Po drugie prawie wszędzie na zachodzie Europy stwierdzona decentralizacja służb porządkowych i policyjnych, funkcjonujących w różnych strukturach — władzy, sądownictwa świeckiego i kościelnego, korporacji zawodowych — stawia przed historykami problem metodyczny: ustalenia owych służb i odnalezienia dla nich odpowiednich serii źródeł, ale też i często uniemożliwia obliczenie średniowiecznych stróżów porządku i ładu miejskiego². Historycy badający rzeczywistość społeczną miast na północ od Alp zgodni są, że ogromnym rozmiarom przestępczości nie była w stanie przeciwdziałać słaba liczebnie, rozproszona instytucjonalnie i nieefektywna policja³. Dysponujący imponującą dokumentacją źródłową badacze późnośredniowiecznych miast-państw włoskich, dochodzą do całkowicie odmiennych wniosków odnośnie liczebności policji⁴. Otrzymałe współczynniki — dla Sieny jeden pachołek na 145 mieszkańców w trzydziestych latach XIV w.

¹ Odrębnych studiów poświęconych policji miasta średniowiecznego prawie nie ma. Na problematykę tę zwrócili większą uwagę W. Bowsky, *The Medieval Commune and Internal Violence: Police Power and Public Safety in Siena 1287—1355*, „American Historical Review” t. LXXIII, nr 1, s. 3—17; D. M. Nicholas, *Crime and Punishment in Fourteenth-Century Ghent*, „Revue Belge de Philologie et d’Histoire” t. XLVIII, 1970, nr 2 i 4, s. 307—309; G. A. Williams, *Medieval London. From Commune to Capital*, London 1963; G. Ruggiero, *Violence in Early Renaissance Venice*, New Brunswick 1980 (korzystałam z włoskiej edycji tej pracy, *Patrizi e malfattori. La violenza a Venezia nel primo Rinascimento*, Bologna 1982, s. 15—46). Zob. także B. Geremek, *Ludzie marginesu w średniowiecznym Paryżu*, Wrocław 1971, s. 26—34.

² Nie był w stanie dokonać takiego obliczenia G. A. Williams, op. cit., dla Londynu. Zmienna była liczba pachołków w Paryżu, Gandawie, Sienie.

³ Zob. zwłaszcza, D. M. Nicholas, op. cit., s. 309.

⁴ Obok cytowanych wyżej w przyp. 1, efektywność aparatu policyjnego podkreślał G. Brucker, *The Florentine Popolo Minuto and its Political Role, 1340—1450*, [w:] *Violence and Civil Disorder in Italian Cities, 1200—1500*, ed. L. Martinés, Berkeley 1972, s. 172. Por. także M. B. Becker, *Changing Patterns of Violence and Justice in Fourteenth and Fifteenth — Century Florence*, „Comparative Studies in Society and History” t. XVIII, 1976, nr 3, s. 288 nn.

oraz dla Wenecji jeden na 250—350 w drugiej połowie XIV w., mimo znaczących różnic, są całkowicie odmienne od szacunków dla miast zaalpejskich⁵.

Niniejszy artykuł usiłuje odtworzyć i ująć liczebnie służby policyjne Florencji w drugiej połowie XIV w. Wybrany okres pozwala porównywać osiągnięte wyniki z tymi, które otrzymali badacze innych miast włoskich, jest też pierwszym, który ma w miarę kompletną dokumentację. Zachowana niemal w całości, mimo zniszczeń ostatniej powodzi w 1966 r., seria rachunków miejskich, zawierających wypłaty ze skarbu miejskiego na służby policyjne, pozwala dodatkowo na kontrolę rzeczywistego stanu liczebności policji, nie zawsze odpowiadającego ustaleniom statutowym⁶. Bezczennym i unikalnym źródłem jest także zachowana w około 1/3 seria akt sądowych *Esecutore degli ordinamenti di giustizia*, który każdorazowo po skończeniu urzędowania poszczególnych magistratów florenckich przeprowadzał sądową kontrolę ich służby, tzw. *sindacati*⁷. W aktach tych znalazły się imienne wykazy wszystkich członków *famiglie* — czyli urzędników, pachołków i sług — podporządkowanych poszczególnym rektorom. Poza zainteresowaniem tego artykułu pozostają pachołkowie służący kościelnemu wymiarowi sprawiedliwości i straż przyboczne niektórych dostojników kościelnych, gdyż nie uwzględniono ich w opracowaniach dotyczących innych miast. Z podobnego względu, przy jednak znacznie słabszym uzasadnieniu merytorycznym, w ujęciu statystycznym pominąć wypadnie wzrastające liczebnie w drugiej połowie XIV w. i pierwszej połowie następnego stulecia strażę cechowe oraz pachołków cechowego wymiaru sprawiedliwości.

Dotychczasowe badania florenckiego wymiaru sprawiedliwości, a szerzej — życia społecznego i politycznego późnośredniowiecznej Florencji — ograniczały się do niekompletnego wyliczenia służb policyjnych poszczególnych rektorów; przyniosły też niezadawalające ujęcie statystyczne⁸. W każdym wypadku punktem wyjścia tych badań były źródła normatywne — statuty miejskie i *provisioni*, niewystarczające dla całościowego ujęcia.

Florencja wzorem innych republik włoskich miała policję zdecentralizowaną, o różnym podporządkowaniu instytucjonalnym, zakresie kompetencji i charakterze służby. Najogólniej możemy wyróżnić cztery kategorie służb policyjno-porządkowych: 1. miejskie strażę nocne, do których charakterem i zakresem kompetencji zbliżone były nocne strażę cechowe; 2. pachołkowie florenckich trybunałów sądowych, których kompetencje w ograniczonym zakresie posiadali także pachołkowie jurysdykcji cechowej; 3. zbliżeni zakresem kompetencji, ale o bardziej wojskowym charakterze, pachołkowie *bargello* i *difensore*, tworzący oddziały zbliżone do żandarmerii; 4. pachołkowie najwyższej władzy w mieście, *siniorii*.

We Florencji tylko pierwszy typ służby sprawowali mieszkańcy miasta, do wszystkich innych rekrutowano cudzoziemców, to znaczy mieszkańców miast i wsi nie leżących w granicach republiki, obywateli państw

⁵ W. Bow,sky, op. cit., s. 5; G. Ruggiero, op. cit., s. 41.

⁶ Archivio di Stato di Firenze [cyt. dalej: ASF], Camera del Comune, Camarlinghi Uscita [cyt. dalej: CCC Uscita]. Wszystkie cytowane poniżej źródła archiwalne pochodzą z ASF.

⁷ Stanowią one osobny zespół źródłowy, *Sindacati*.

⁸ Por. U. Dorini, *Il diritto penale e la delinquenza in Firenze nel secolo XIV*, Lucca 1923; G. Guidi, *Il governo della città — repubblica di Firenze del primo Quattrocento* t. II, Firenze 1981; G. Brucker, *The Civic World of Early Renaissance Florence*, Princeton 1977.

nie będących w stanie wojny z Florencją. Nocne straże miały charakter przede wszystkim służb porządkowych, w mniejszym stopniu policyjnych. Zakres ich kompetencji i liczbę ustaliły statuty z 1322—1325 i 1355 r.⁹ Owe *guardie della notte* składać się miały z 600 *custodi della notte*, rekrutowanych przez gonfalonierów, 16 gonfalonii na 6 miesięcy¹⁰. Każdej nocy w obrębie swej gonfalonii służbę sprawować miało 300 strażników. Ich pensja w drugiej połowie XIV w. wynosiła 2 liry, nie stanowiła jednak podstawy utrzymania. W pełnieniu swojej służby podlegali oni bezpośrednio kapitanom straży nocnych, pośrednio zaś egzekutorowi sprawiedliwości, któremu zdawać mieli sprawę z odkrytych przestępstw i ze szkód powstałych w wyniku kradzieży. Ich obowiązki polegały przede wszystkim na kontrolowaniu ulic i placów miasta pogrążonego w ciemnościach z momentem uderzenia dzwonu wieczornego, który oznajmiał mieszkańcom początek *copri fuoco*, pory w której zamierać miało życie publiczne, a miasto izolowało się zamkniętymi bramami¹¹. *Custodi della notte* wspomagać mieli straże rektorów florenckich, zwłaszcza egzekutora sprawiedliwości, nie ma jednak żadnego świadectwa na to, iżby mieli prawo aresztować kogokolwiek. Ograniczali się zapewne do poinformowania o odkryciu przestępstwa i do pomocy w pościgu za zлочyńcą¹². Ta uciążliwa i źle płatna służba była obowiązkiem niższych warstw ludności, gdyż statuty wykluczyły z niej członków 12 *arti maggiori*. W pierwszej połowie XIV w., kiedy stabilizuje się organizacja i zakres kompetencji tych straży wzrastają one siedemnastokrotnie w porównaniu z końcem XIII w., gdy obchód nocny miasta wykonywało 36 strażników. Trudno jednoznacznie stwierdzić powody tej wzmożonej kontroli nocnej. Jednym z nich mógł być wzrost obszaru miasta i jego populacji — w 1280 r. we Florencji mieszkało około 100 tys. ludzi¹³. Podobne tendencje do objęcia kontrolą każdej pory dnia, ale zwłaszcza nocy można obserwować i w innych miastach włoskich¹⁴. Władzom miejskim nie na długo starczyło pieniędzy, by móc utrzymać zbyt drogie oświetlenie, które redukuje się do Piazza della Signoria i niektórych ciemnych i niebezpiecznych zaułków. Noc jest niebezpieczna nie tylko dlatego, iż przezmoc zjawia się niespodziewanie, a obiektem kradzieży stają się opuszczone sklepy i magazyny. Noc jest przede wszystkim porą sprzyśnień niebezpiecznych dla władzy, kiedy to zawieszaniu ulegają narzucone obywatelom normy życia, wynikające z funkcjonowania w strukturach zawodowych i rodzinnych. Jeszcze w XIII w. w oparciu o te struktury

⁹ *Statuti della Repubblica fiorentina 1322—1325* [cyt. dalej: *Statuti 1322—1325*], ed. R. Caggese, t. I—II, 1910—1921; *Statuti del podestà*, L. I, 17; ASF, *Statuti del podestà*, 1355, L. I, 51.

¹⁰ Miasto administracyjnie podzieliło się na cztery dzielnice: S. Giovanni, S. Maria Novella, S. Croce i S. Spirito. Każda dzielnica obejmowała cztery gonfalonie, będące jednostkami administracyjnymi i wojskowymi.

¹¹ *Copri fuoco* — gaszenie świateł, nie oznaczało bezwzględnie zakazu opuszczania domów.

¹² ASF, *Statuti del podestà* 1355, L. I, Rub. 51.

¹³ Wcześniejszy okres, koniec XIII w., początek XIV omawia R. Davidsohn, *Geschichte von Florenz* t. I—IV, Berlin 1896—1927. Korzystałam z przekładu włoskiego, *Storia di Firenze* t. I—VIII, Firenze 1956—1968, t. V, s. 283 n. Wszystkie szacunki demograficzne zaczerpnąłam z pracy Ch. M. de La Roncière, *Prix et salaires à Florence au XIVe siècle, 1280—1380*, Rome 1982, s. 625—678, gdzie krytycznie omówiono całą dotychczasową literaturę i wprowadzono wiele nowych ustaleń.

¹⁴ Por. E. Pavan, *Recherches sur la nuit vénitienne à la fin du moyen âge*, „Journal of Medieval History” t. VII, 1981, nr 4, s. 344.

utrzymywano dyscyplinę społeczną, w XIV w. życie publiczne poddano kontroli aparatu zależnego od władz miejskich, w XV zaś udało się ją nawet scentralizować. Tak więc mimo drastycznego zmniejszenia się liczby ludności na skutek „czarnej śmierci” — z około 95 tys. w 1348 r. do 32 tys. w 1349 r.¹⁵ — w odczuciu władz miejskich nie zmalała potrzeba utrzymywania licznych straży nocnych. Miejską guardię uzupełniać musiały straże cechowe, które kontrolowały wyznaczone przez władzę najważniejsze sklepy i magazyny. Ogólna liczba strażników cechowych jest bardzo trudna do ustalenia, gdyż nie byli oni powoływani, ani jednocześnie we wszystkich cechach, ani w równej liczbie. Np. cech *Rigattieri e venditori dei panni* musiał utrzymywać trzech strażników, którzy kontrolowali ulicę łączącą kościół S. Maria Sopra la Porta z Mercato Vecchio¹⁶.

Tabela I

WPLYWY DO CAMERA DEL COMUNE ZA WYKROCZENIA PRZECIW PRZEPISOM O NOSZENIU BRONI. GRZE HAZARDOWEJ I CAPRIFUOCO, UJAWNIONE PRZEZ FALIMIE POSZCZEGÓLNYCH REKTOROW W 1384 R.

	Gra			Coprifuoco		Broń		Ogółem		
	fl.	Ł	sold den.	Ł	sold	Ł	sold	fl.	Ł	sold den.
<i>podesta</i>	1640	16	—	439	10	176	5	2256	11	—
<i>cap. d. pop.*</i>	2. 1101	1	4	348	15	404	10	2. 1854	6	4
<i>esec. d. dius.</i>	1520	2	5	473	—	160	—	2153	2	5
<i>bargello</i>	1232	9	—	358	—	421	5	2011	14	
<i>uff. d. gras.</i>	184	—	—	115	12	5	—	304	12	
ogółem	2. 5678	8	9	1734	17	1167		2. 8580	5	9

* *Capitano del popolo* zakończył służbę w październiku, następcą był dopiero od stycznia.

Źródło: ASF, *Provveditori della Camera del Comune, Entrata e Uscita*, nr 1

Właściwe funkcje policyjne, z prawem aresztu i sekwestru broni czy złodziejskiego łupu należały przede wszystkim do kompetencji trzech rektorów cudzoziemskich, przewodniczących głównych trybunałów sądowych miasta. *podesty*, *kapitano del popolo* i *esecutore degli ordinamenti di giustizia* oraz do magistratów o mniejszym znaczeniu, *giudice degli appelli* i *ufficiale di grascia*, będących także urzędnikami cudzoziemskimi. Liczba urzędników policyjno-sądowych ulegała w XIV w. dość częstym zmianom, większym niż zdawałoby się to wynikać z kolejnych kodyfikacji. Powołani po raz pierwszy w 1334 r. *capitani della custodia della città* w liczbie sześciu, po jednym na każde *sesto* z oddziałami po 25 pachołków, dopiero w drugiej połowie XIV w. powoływani są z większą regularnością w liczbie nie przekraczającej czterech, przede wszystkim jednak do kontrolowania ładu we florenckim *contado* (zwani są wówczas konsekwentnie *bargelii* bądź *difensori*¹⁷). Cudzoziemscy rektorzy wraz z podległymi im urzędnikami — oficerami (*cavaliere compagno*), notariuszami, sędziami oraz sługami i pachołkami powoływani byli na okres

¹⁵ Ch. M. de La Roncière, op. cit., s. 638.

¹⁶ ASF, *Provvisioni Registri* 48, 20 września 1360.

¹⁷ Giovanni Villani, *Cronica*, ed. F. Dragomanni, Firenze 1844—1845, ks. XI, r. 93. Por. także G. Guidi, op. cit., t. II, s. 193.

półroczny, a do ponownej elekcji mogło dojść dopiero po 10 latach od poprzedniego urzędowania. Podesta i *capitano del popolo* w drugiej połowie XIV w. utracili swoje znaczenie siły politycznej, ograniczono też ich kompetencje, niemal wyłącznie do przewodniczenia w trybunałach sądowych i do zwierzchnictwa będących do ich dyspozycji sił policyjnych¹⁸. W latach 1352—1367 zamiechano nawet mianowania *capitano del popolo*. Doszło też do połączenia w jednym ręku dwóch innych urzędów sądowych — *giudice degi appelli* i *giudice di grascia*. Każdy z tych rektorów posiadał własny aparat sądowy i policyjny. Statuty przewidywały by pachołkowie, zwani w źródłach *berrovarii, fanti, famuli birri*, pochodzili z tej samej ziemi co rektor, z miejsc odległych od granic dystryktu o 40—60 mil¹⁹. W końcu XIV wieku odchodzi się od tej zasady, rekrutując do tej służby ludzi z całego półwyspu oraz spoza jego granic, Niemiec²⁰, Francji, zwłaszcza Burgundii, Niderlandów i Węgier. Pozostawała jednak w mocy zasada, iż na tę służbę nie rekrutowano mieszkańców republiki, ani z miejsc blisko jej granic położonych. W. Bowsky widział w charakterze tej służby i sposobach rekrutacji wiele wspólnego z oddziałami zaciężnymi, przypuszczając iż pachołkowie po ukończeniu służby w jednym mieście mogli zaciągać się zarówno do służb policyjnych jak i do wojsk zaciężnych²¹. Bardzo bogata dokumentacja z drugiej połowy XIV w. pozwala na przeprowadzenie studium prozograficznego, które pozwoli ustosunkować się do tej tezy. Na razie można stwierdzić, iż część tych oddziałów rekrutowana była wśród poddanych podesty czy *capitano del popolo*, zwłaszcza w latach pięćdziesiątych, gdy około 1/3 spośród pachołków pochodziła z tej samej miejscowości co rektor²². Zawodowych żołnierzy należy w pierwszym rzędzie upatrywać wśród ludzi spoza półwyspu, licznych zwłaszcza w oddziałach podestów florenckiego *contado*, którymi byli najbogatsi obywatele Florencji, nie mogący korzystać z własnych ludzi²³.

Berrovarii, umundurowani jednakowo i specyficznie dla każdej rodziny mieszkać musieli w trakcie pełnienia służby razem z rektorem. Prawodawstwo starało się ograniczyć ich pozazawodowe kontakty z mieszkańcami miasta, zabraniając wstępu do gmachów zajmowanych przez urzędników w nocy, samym zaś urzędnikom cudzoziemskim biesiadowania z obywatelami miasta i *contado*. Kompetencje zarówno trybunałów sądowych jak i funkcje policyjne rektorów nie były na tyle sprecyzowane

¹⁸ D. Waley, *The Italian City — Republics*, London 1978, ed. włoska *Le città — repubblica dell' Italia medievale*, Torino 1980, s. 58.

¹⁹ Odtworzenie zakresu kompetencji i obowiązków tych rodzin oraz wymagań stawianych rektorom opiera się na postanowieniach statutów florenckich: *Statuti 1322—1325: del capitano* ks. I, r. 1—3, ks. II, r. 3, ks. V, r. 29, 53; *del podestà* ks. I, r. 1, 18, 5, ks. V, r. 71; ASF Statuti 1355: *del podestà* ks. I, r. 2, 16, 21, 23; *del capitano* ks. I, r. 1; *Statuta populi et comunis Florentiae... 1415*, Freiburg 1778—1781, ks. I, r. 1, 3, 4, 7, 22, ks. III, r. 50. Zob. także G. Guidi, op. cit., s. 157—195.

²⁰ ASF, Sindacati: Podestà nr 1—51; Capitano del popolo nr 3—54; Esecutore degli ordinamenti di giustizia nr 3—43; Bargello 1—6; Giudice degli Appelli nr 1—22. W stosunku do pachołków pochodzących spoza półwyspu rzadko używa się nazwy konkretnej miejscowości, z której pochodzili, częściej nazwy szerszej, np. Niemcy, do których zaliczano także zapewne Szwajcarię, gdyż brak *berrovarii* z tego kraju.

²¹ W. Bowsky, op. cit., s. 10.

²² Np. ASF, Sindacati: Podestà nr 3 bis (1352 r.). Na 79 poddanych pachołków podesty aż 61 pochodziło z Sassoferrato (dzisiejsza prowincja Marche), skąd pochodził podestà.

²³ Por. ASF, Atti del Podestà 3178, f. 113 r; tamże Atti del Esecutore degli Ordinamenti di Giustizia 1034, f. 76.

w ustawodawstwie, by możliwe było ich ściśle rozgraniczenie²⁴. Wprowadzenie niemal na stałe urzędów *bargello* i *difensore del comune e del contaado* skomplikowało dodatkowo tę sytuację. Pachołkowie podesty i *capitano del popolo* w oddziałach złożonych z co najmniej 12 fantów i 1 oficera (*cavaliere compagno* lub notariusz) mieli sprawować kontrolę, zwłaszcza nocą, ulic i placów, miejsc wokół sklepów i magazynów, aresztować wszystkich tych, którzy nosili broń wbrew statutom, uprawiali grę hazardową bądź przekraczali przepisy *coprifuoco*. Identyczne zadania wypełniały, jak pokazuje to tabela I *famiglie* egzekutora sprawiedliwości, *bargello* i *difensore*. Ściganie dłużników komuny lub na wnioski prywatnego wierzyciela, było przede wszystkim obowiązkiem pachołków podesty, *capitano del popolo* i *giudice degli appelli*. Porządek higieniczny miasta, a także sposoby wykonywania niektórych zawodów (rzeźnika czy grabarza) znalazł się w gestii podesty i *capitano del popolo*²⁵. Z kolei przepisy dotyczące zbytku i noszenia szat odpowiednich do stanu i płci kontrolowały oddziały egzekutora sprawiedliwości, a zwłaszcza *ufficiale di grascia*. Fanci podesty i *capitano del popolo* działali także poza murami miejskimi, kontrolując w *contado* drogi i targi, posiłkując się w razie potrzeby dwudziestoma żołnierzami komuny. W wypadku rozruchów lub innej konieczności pachołkowie podesty wraz z tym urzędnikiem mogli być wcielani do wojska. Kontrola domów publicznych także należała do rodziny podesty i *capitano del popolo*. Obowiązek obrony kościołów i miejsc kultu należał w pierwszym rzędzie do trzech głównych rektorów. Pachołkowie tak silnie związani z aparatem sądowym oprócz funkcji policyjnych wypełniali zadania związane z procedurą — ich obowiązkiem było kładzenie na tortury i asysta przy egzekucjach.

W drugiej połowie XIV w., po czarnej śmierci, ustalili się jednolity system wynagrodzeń. *Berrovarii* wszystkich rektorów oraz *famuli* siniorii otrzymywali ponadto wynagrodzenie od dokonanych aresztów (4 soldy dla pachołka) oraz, jak można przypuszczać, partycypowali w pieniądzach wypłacanych przez *Camera del comune* za wykonanie wyroku²⁶. Statuty nie przewidywały, poza wyjątkowymi sytuacjami, by działalność pachołków związana była ze stałymi terenami obszaru miejskiego. Postanowienia takie dotyczyły natomiast *ufficiale forense* i jego rodziny w poszczególnych cechach. W XIV w. i pierwszej połowie XV florenckie *arti* obdarzono stopniowo autonomią sądową: mianowały urzędnika cudzoziemca i podległych mu notariuszy, *donzelli* (sługi, giermkowie), *berrovarii*, także pochodzących spoza granic republiki²⁷. W latach siedemdziesiątych XIV w. *Arte della Lana* utrzymywały takiego urzędnika, któremu podlegali: jeden notariusz, sześciu pachołków, kilka *messi* (posłańcy) oraz liczni informatorzy. Jurysdykcja ta polegała przede wszystkim na ściganiu dłużników cechu, kontrolowaniu kontraktów pracy i handlowych, wreszcie na strzeżeniu ładu wewnątrz cechu. *Arte della Lana* posiadała też własne więzienie. Autonomię sądową, w takim lub mniejszym zakresie, więcej cechów otrzymało dopiero w pierwszej połowie XV w.²⁸

²⁴ Podobnie w Sienie, por. W. B o w s k y, op. cit., s. 17.

²⁵ O tym szerzej R. D a v i d s o h n, op. cit., s. 284—286.

²⁶ 10% wysokości zasadniczej grzywny, 50 lirów od wyroku amputacji członków, 100 lirów od wyroku śmierci. „Nagrody” te wypłacane są na ręce rektorów dla rodziny, nie sposób jednak na podstawie rachunków miejskich odtworzyć sposobu podziału tych pieniędzy.

²⁷ N. R o d o l i c o, *I Ciompi*, Firenze 1945, s. 12; ASF, *Arte della Lana* 77, kwiecień 1380; tamże, *Atti del Capitano del popolo* 2101, 24 marca 1368(9).

²⁸ G. G u i d i, op. cit. t. II, s. 98 n.

Poza pachołkami cechowymi jedynie *famuli* siniorii pełnili służbę w ściśle określonym miejscu, stacjonując na placu przed Palazzo Vecchio, którego strzegli. Służba ich polegała na obronie najwyższej władzy miasta; źródła nie mówią, jakoby dokonywali aresztowań. Liczba ich wykazuje dużą stabilność — 84—91 pachołków (niekiedy dodatkowo dwu oddelegowanych do służby w *Camera de Comune*, która znajdowała się w pałacu). Na ich czele stało sześciu preceptorów, pełniących służbę przy drzwiach pałacu i sali obrad czy podczas audiencji. Wszyscy oni podlegali kapitanowi fantów, powoływanemu na rok²⁹. Pachołkowie priorów, wszyscy cudzoziemcy, byli jedynymi którzy już w drugiej połowie XIV w. przestali podlegać semestralnej rotacji³⁰. Pierwsze zachowane spisy rodziny priorów pochodzą z początku XV w. i wskazują na dużą stabilność — między 1404 a 1409 r. mniej niż 40% fantów odeszło ze służby³¹. Mimo iż statuty przewidywały, że służba ta trwała rok, już w 1378 r. władze miasta postanowiły iż pachołkowie, którzy zestarzelili się na służbie i utracili zdrowie, znajdą przytułek w szpitalu San Gallo, utrzymywanie ich jednak nie obciążało jeszcze kasy miejskiej³². Dopiero od późnych lat osiemdziesiątych *Camera della Armi* rozpoczęła wypłacanie byłym pachołkom dożywotniej emerytury, w wysokości 3—6 li-rów miesięcznie³³.

Szczególna uwaga należy się familiom *bargello* i *difensore*. Oba te urzędy, nie ujęte w statutach, mające kilka *provisioni*, które regulowały ich charakter i kompetencje, są dosyć często mylone, a to z racji iż takie *bargello* bywa w źródłach nazywany *difensore del contado* (lub *del comune e del contado*)³⁴. W istocie łatwo ich odróżnić, gdyż *bargello* pozbawiony kompetencji sądowych nie posiadali w składzie swojej rodziny sędziego, którego musiał mieć, obdarzony pełną jurysdykcją wraz z wyrokowaniem kary śmierci, *difensore*, nie mówiąc już o różnicy w wynagrodzeniu³⁵. Oba te urzędy w pierwszym rzędzie miały za zadanie wyszukiwanie ukrywających się w mieście, a zwłaszcza w *contado*, banitów i zbiegłych przed prawem przestępców. Miejscem ich działalności nie było wyłącznie terytorium florenckiego dystryktu, chociaż czasami postanowienia władz miejskich mówią wyraźnie iż *difensore* jest *comitatus et districtus* (nie zaś *civitatis*); niekiedy też ograniczają możliwość stacjonowania w mieście tych oddziałów do trzech dni w miesiącu³⁶. Zakres ich kompetencji obejmował najczęściej także działalność w mieście — mieli oni obowiązek wszczęcia postępowania przeciw łamiącym godzinę policyjną, graczom hazardowym i noszącym broń³⁷. Ukazuje to tabela grzywien wpłacanych do kasy miejskiej za te wykroczenia. W

²⁹ ASF, *Provisioni Reg.* 49, f. 64.

³⁰ Zob. G. Brucker, *Bureaucracy and Social Welfare in the Renaissance: A Florentine Case Study*, „Journal of Modern History” t. LV, 1983, s. 1—21, gdzie omówiono rodzinę priorów w XV w.

³¹ ASF, *Camera del Comune, Scritture Diverse* nr 7, f. 2 i nn.

³² Tamże, *Provisioni Reg.* 68, f. 42v oraz 66, f. 37—38. Zob. także R. T rexler, *Charity and the Defense of Urban Elites in the Italian Communes*, [w:] *The Rich, the Well Born and the Powerful*, ed. F. J aher, Urbana III, 1973, s. 81—82; G. Pinto, *Personale, Balie e salariati dell' ospedale di S. Gallo*, „Ricerche Storiche” 1974, nr 2, s. 115.

³³ Np. ASF, CCC Uscita 302, październik 1394 r.

³⁴ Por. G. Guidi, op. cit., s. 194.

³⁵ Zob. ASF, *Provisioni Registri* 56, f. 43—45v.

³⁶ *Cronaca fiorentina di Marchionne di Coppo Stefani*, ed. N. Rodolico, „Rerum Italicarum Scriptores” [cyt. dalej: RIS], nov. ed., t. XXX, cz. I, r. 727, s. 278.

³⁷ ASF, *Provisioni Reg.* 56, f. 43—44.

Tabela II

FAMILIE REKTORÓW FLORENCKICH W II POŁ. XIV WIEKU

Rok	Podesta					Capitano del popolo					Esecutore d. Ordinamenti					Guidice d. Appelli		Bargello				Difensore del contado'e del comune					Fanti d. priori	B razem	
	G	N	Cav.	D	B	G	N	Cav.	D	B	G	N	Cav.	D	B	N	B	Cav.	N	D	Ber.	G	N	Cav.	S	B			
1322—25 statuty	7	31	3	12	60	3	6	2	8	24		1	1	4	4	4	6											60 (100)	188
1355 statuty	13	26	4	12	80	4	4	3	8	50	1	3	1	4	24	4	8										90	252	
1368/9	6	26	3	10	60	6	9	2	8	50	1	3	1	4	28	5	14		1	2	50	1	1	1	11	50	90	514*	
1378/9	6	21	3	10	60	4	9	3	17	80	1	4	1	4	28	5	14					1	2		4	98	100	478	
1382	4	14	3	8	60	4	9	3	17	80	1	3	2	4	39	5	14	1	1	2	30					100	323		

* — razem ze scudjèri difensore

G. — giudice, N. — notaio, Cav. — cavaliere compagno, D. — donzello (scudiero), B. — berrovarius, S. — scudiero.

1368 r. jeden z dwóch *difensori* miał przez trzy miesiące stacjonować *ultra Arnum*, drugi zaś *citer Arnum*, po czym mieli zmieniać się miejscami służby³⁸.

Liczba pachołków sprawujących funkcje policyjne w mieście zmieniła się niekiedy z semestru na semestr. Stabilne były *famiglie giudice degli appelli* (14 fantów) i egzekutora sprawiedliwości (24—28 pachołków). Podesta miał do lat siedemdziesiątych XIV wieku 80 *berrovarii*, potem już stale 60, zapewne dlatego, iż po 15-letniej przerwie przywrócono do mianowania *capitano del popolo* z oddziałem 50 pachołków. Tabela II pokazuje zmiany w liczbie powoływanych urzędników policyjno-sądowych i w skład ich familii w wybranych latach. Liczby podane tu są minimalne, gdyż jak zaznaczono wyżej, nie uwzględniono wszystkich stróżów porządku. Wybrane przykładowo lata nie są przypadkowe. Do roku 1367 aparat policyjny był mniej rozbudowany. Władze powoływały wówczas tylko doraźnie *bargelli*, np. w 1360 r., mianowano ich trzech, każdego z 25 pachołkami³⁹, jednak ich działalność w większym stopniu dotyczyła *contado*. Liczba strażników porządku wynosiła najczęściej 214 pachołków cudzoziemskich i 300 *custodi della notte*, a więc w relacji jeden pachołek na 80—136 mieszkańców⁴⁰. Relacja ta uległa zmianom od końca lat sześćdziesiątych. Na jesieni 1378 r., już po padku powstania Ciompich, ale jeszcze za rządów tzw. *popolo minuto*, gdy we władzach miasta zasiedli także przedstawiciele *arti minori*, siły represyjne wzrosły; mianowano dwóch *difensori*, z bardzo licznymi oddziałami *berrovarii*. Podobną siłą dysponowały władze miasta w semestrze 1368/1369 r. Badacze nie są zgodni w ocenie lat poprzedzających największą we Florencji rewoltę społeczną. Większość z nich, zwłaszcza Amerykanie odmawia *popolo minuto* zdolności do świadomych akcji politycznych, mających na celu zdobycie władzy w mieście; widzą w nim przede wszystkim instrument w ręku spiskowców — przedstawicieli rywalizujących klanów rodzinnych florenckiej elity władzy⁴¹. Z krytyką takiej oceny wystąpił amerykański marksista S. C o h n, bliższy w poglądach do tez sformułowanych przez N. R o d o l i c o i W. R u t e n b u r g a⁴². Zestawienia statystyczne sił represyjnych zdają się potwierdzać wnioski Cohna. W późnych latach sześćdziesiątych skrupulatny badacz historii społecznej Florencji drugiej połowy XIV w., G. B r u c k e r nie znalazł żadnego sprzysiężenia przeciw władzy. Mimo to miasto mianuje aż trzech *bargelli* i dwóch *difensori*. Zachowane dla tych decyzji *provisioni*, motywujące elekcję tych urzędników, wyraźnie wskazują na przeznaczenie tych oddziałów do strzeżenia porządku publicznego w mieście⁴³. Powo-

³⁸ Tamże, Libri Fabarum 39, f. 67.

³⁹ Tamże, CCC Uscita 146, 18 i 27 lipca 1360.

⁴⁰ Populacja Florencji wzrastała po Czarnej Śmierci bardzo szybko: w 1352 r. około 41 tys. mieszkańców, w 1362 r. około 70 tys. W 1363 r. wybuchła we Florencji kolejna epidemia, w trakcie której zmarło przynajmniej 15 tys. ludzi. Ch. M. de La Roncière, op. cit., s. 674 nn.

⁴¹ G. Brucker, *Florentine Politics and Society, 1343—1378*, Princeton 1962, s. 123, 150 nn.; tenże, *The Florentine Popolo Minuto*, op. cit., s. 171 n.; W. Bow-sky, *The Anatomy of Rebellion in Fourteenth — Century Siena: From Commune to Signory?*, tamże s. 229—272; S. Bartelli, *Oligarchies et gouvernement dans la ville de la Renaissance*, „Social Science. Information sur les sciences sociales” t. XV, 1973, nr 4—5, zvl. s. 623. Dalsze przykłady w: S. C o h n, jr. *Rivolte popolari e classi sociali in Toscana nel Rinascimento*, „Studi Storici” t. XX, 1979, nr 4, s. 747 nn.

⁴² S. C o h n, jr., op. cit. Por. także szerzej: *Il tumulto dei Ciompi. Un momento di storia fiorentina ed europea*, Firenze 1981, gdzie poszczególni autorzy odsyłają do starszej literatury.

⁴³ Por. przyp. 37.

dem było napięcie społeczne, które przejawiało się w zatargach między sukiennikami (*lanaioi*) a farbiarzami (*tintori*) oraz ataki na urzędników. Szukający ukrytej broni *cavaliere compagno del capitano del popolo* został wówczas poturbowany przez tłum⁴⁴.

Znacznie większe zagrożenie dla nowych władz miasta przyniósł początek 1382 r. — po zmianie w styczniu tego roku systemu rządów w mieście. Władze odpowiedziały na wzrost zagrożenia wzmocnieniem sił represyjnych. Od powstania Ciompich, kiedy zdobyto pałac podesty, a urzędnika tego wypędzono z miasta, stała się niejako regułą rozbudowa oddziałów policyjnych *capitano del popolo*: do zwiększonej liczby pachołków pieszych dodano oddział kuszników (*balestrieri*). W 1382 r. zwiększyć także planowano aparat policyjny podesty⁴⁵, czego jednak nie zrealizowano⁴⁶. W 1379 r., a więc w okresie rządów *popolo minuto*, powołano na *capitano del popolo conte* Jacopo de Gabrielli z Gubio, który piastował ten urząd przez rok, by powrócić nań we wrześniu 1382 r.⁴⁷ Jego poprzednik również pozostawał na urzędzie przez rok. Rozbudowano także oddziały egzekutora sprawiedliwości. Uderza również zwiększona liczba *donzelli*, którzy normalnie pełnili rolę sług. Nadane *capitano del popolo* nadzwyczajne usprawnienia (*balia*) określiły wówczas raczej ich wojskowe niż inne zadania, mieli być bowiem *bene muniti et in armis experti*, z pewnością więc pełnili rolę co najmniej giermków (*scuderi*), których 11 w oddziale *difensora* miało być ponadto jeźdźcami. Dla lat pięćdziesiątych-sześćdziesiątych stosunek sił policyjnych do miejskiej populacji wynosił przeciętnie 80—136 mieszkańców na jednego pachołka, zaś dla lat 1368/1369, 1378/1379 i 1382 odpowiednio 72, 68, 90. Te niewielkie wahania wynikają ze stałej liczby 300 strażników nocnych oraz 100 fantów *priori*. Istotne różnice dotyczą natomiast cudzoziemskich pachołków poszczególnych magistratur.

Wybranie zaledwie kilku okresów pięćdziesięcioletniej historii późnośredniowiecznej Florencji i to pod określonym kątem, zawęża analizę do zależności między sytuacją społeczno-polityczną a rozmiarami aparatu represyjnego. W istocie jednak tendencja do rozbudowy aparatu policyjnego zarówno w mieście jak i w *contado*, zdaje się cechować ostatnie dekady XIV w., w pewnym przynajmniej stopniu niezależnie od aktualnej sytuacji politycznej. W pierwszej połowie roku 1370 aparat policyjny liczył 308 pachołków cudzoziemskich, a więc niewiele mniej niż w 1382 r., chociaż nie nadano wówczas nadzwyczajnych uprawnień niektórym rektorom, a oddziały policyjne nie miały w swym gronie kuszników⁴⁸. Powodem nie mógł być wzrost przestępczości. Wedle statystyk U. Doriniego i S. Cohna w drugiej połowie XIV wieku zmniejszyła się liczba przestępstw we wszystkich niemal kategoriach⁴⁹. Obliczone przez M. Beckera współczynniki przestępczości ilustrują tę tendencję jeszcze dobitniej. W kategorii zbrodni najcięższej — morderstw — współczynnik dla lat 1352—1355 wynosił 152 na 100 tys. mieszkańców

⁴⁴ ASF, Atti del Capitano 145, f. 7. Zob. też G. Ugolini, *Moti popolari e potere nell' esperienza fiorentina del Trecento*, [w:] *Un'altra Firenze, l'epoca di Cosimo il Vecchio*, Firenze 1971, s. 309; G. Brucker, *Florentine Politics*, s. 197.

⁴⁵ ASF, Balie 17, f. 25^v, (30^v), 27 (32).

⁴⁶ Tamże, CCC Uscita 255, 256 gdzie konsekwentnie 60 pachołków podesty.

⁴⁷ Jego reelekcja w ASF, Libri Fabarum 41, f. 27^v.

⁴⁸ Tamże, CCC Uscita 195—197.

⁴⁹ U. Dorini, op. cit., s. 38 nn., 63 nn., 105 n.; S. Cohn, *The Laboring Classes in Renaissance Florence*, N. York 1980, zwłaszcza aneksy, gdzie podano komputerowe obliczenia.

rocznie, w 1381—1382 zmalał do 68. Jeszcze większy spadek cechował przestępstwa przeciw mieniu, odpowiednio ze 150 na 100 tys. mieszkańców rocznie do 40 w drugim okresie. Odrotna tendencja wystąpiła w kategorii przestępstw przeciw państwu, do których zaliczono także ataki na urzędników miejskich. W latach 1352—1355 współczynnik ten wynosił 32 na 100 tys. mieszkańców, w drugim okresie wzrósł na 100 tys.⁵⁰ Masowe banicje, które następowały po odkryciu sprzysiężeń, czy w okresach społecznych niepokojów, zapewniły *contado* florenckie rzeszami ukrywających się zbiegów i banitów. Władze miasta nie poprzestały na powoływaniu *bargelli* i *difensori del contado*, dla kontroli własnych terytoriów. Kilkakrotnie mianowano *bargelli* wspólnie ze Sieną, by rozszerzyć teren policyjnej działalności i na tereny sąsiadujące z republiką⁵¹.

W zgodzie z tendencją do zmniejszania się przestępstw przeciw życiu i mieniu obserwujemy stabilizację aparatu sądowego — sędziów i notariuszy, na poziomie niższym niż w początkach drugiej połowy XIV w. Natomiast reorganizacja sił porządkowych i represyjnych miała na celu stopniowe ich podporządkowanie już nie wyłącznie „politycznie niezależnym” urzędnikom cudzoziemskim, ale bezpośrednio rządzącej oligarchii. Powodem zdaje się być spisek wykryty w 1393 r., nie do końca jeszcze wyjaśniony. W wydarzenia zamieszane były rodziny Alberti i Albizii (już w tydzień po wykryciu sprzysiężenia Alberti zostają wygnani z miasta)⁵². Władze ponownie rozbudowują oddziały zwłaszcza *capitano del popolo*. Od stycznia 1394 r. jednocześnie sprawują urzędy *capitano del popolo* z 50 pachołkami i *capitano della custodia di balia e del popolo* z 80 fantami, oprócz nich miał on do swej dyspozycji dodatkowo innych 20⁵³. Po czterech miesiącach miasto ma znowu tylko jednego *capitano*, pozostaje nim niemal trzy lata Francesco de Gabrielli z Gubio, dysponujący niezmiennie 80 pachołkami. Najważniejsze zmiany wprowadzono poza dotychczasowym systemem sprawowania kontroli nad porządkiem w mieście. Zreorganizowano wojsko obywatelskie (*milizia civica*), które odtąd składać się miało z 2000 obywateli gwelfów, podzielonych według gonfalonii. Ponadto powstał w 1378 r. nowy urząd *Otto di Guardia*, których w XV wieku, wraz ze stopniowym ograniczaniem bądź eliminowaniem dotychczasowych trybunałów sądowych, stawał się najważniejszą magistraturą w mieście. Od jesieni 1393 r. miał on zaciągać na rok 200 fantów

⁵⁰ M. B. Becker, op. cit., s. 286 n. Florencja ma zdecydowanie najwyższy współczynnik przestępczości w połowie XIV w., jeśli chodzi o morderstwa. Porównanie z innymi miastami jest bardzo trudne, gdyż dla niewielu obliczono takie współczynniki, ponadto tylko z dużym zastrzeżeniem można porównywać takie miasta jak Florencja i Oxford. O rozmiarach przestępczości por.: B. A. Hanawalt, *Violent Death in Fourteenth- and Early Fifteenth-Century England*, „Comparative Studies in Society and History” t. XVIII, 1976, nr 3, s. 302 (dla średnio-wiecznego Londynu w XIV w. współczynnik morderstw wynosił 36—52 na 100 tys.); C. J. Hammer jr., *Patterns of Homicide in a Medieval University Town: Fourteenth-Century Oxford*, „Past and Present” t. LXXVIII, 1978, s. 3—23 (Oxford — 110 morderstw na 100 tys., Oxford był jednak małym miastem i o bardzo specyficznej strukturze społecznej). Por. także S. Chojnacki, *Crime, Punishment, and the Trecento Venetian State*, [w:] *Violence and Civil Disorder*, s. 224 nn.; W. L. Gundersheimer, *Crime and Punishment in Ferrara, 1440—1500*, tamże, s. 110 nn.

⁵¹ ASF, Libri Fabarum 41, f. 23v—24; tamże, CC Scrivano 29, 26 sierpnia 1366 oraz 30, 9 października 1366.

⁵² *Cronaca volgare di anonimo fiorentino dell' anno 1385 al 1409 già attribuita a Piero di Giovanni Minerbetti*, ed. E. Bellondi, RIS t. XXVII, cz. II, r. 22—25. Zob. także G. Brucker, *The Civic World*, s. 94—100.

⁵³ ASF, CCC Uscita 301, kwiecień 1394 r.

pieszych i 200 kuszników z Genui, stale rezydujących na centralnym placu miasta⁵⁴. Strzeżenie zostało powierzone siłom bardziej wojskowym niż policyjnym, a nowo powstały aparat został podporządkowany urzędnikom wybieranym spośród obywateli wedle oligarchicznego klucza.

Przedstawiona tu liczebność sił represyjnych, jakimi dysponowało późnośredniowieczne miasto, skłania do zastanowienia się nad miejscem i rolą aparatu kontroli w społeczeństwach średniowiecznych. Przykład Florencji ukazuje różnice dzielące miasto przed i zaalpejskie w organizacji życia społecznego i politycznego. To niezwykle, moim zdaniem rozbudowanie aparatu policyjnego tylko częściowo znajduje uzasadnienie w rozmiarach przestępczości charakteryzujących miasto włoskie⁵⁵. Niewątpliwy związek między napiętą sytuacją polityczną i odruchami społecznego niezadowolenia, a liczebnym wzrostem policji i służb porządkowych nie tłumaczy jednak, dlaczego w latach względnego dostatku i spokoju, między czarną śmiercią a kolejną epidemią dżumy w 1363 r. wszyscy rektorzy cudzoziemscy niemal podwoili swój aparat sądowno-policyjny, zaś władze miejskie mianowały dodatkowo licznych *bargelli*. W poszukiwaniu odpowiedzi na te pytania zastanowić się trzeba nad sposobami budowania dyscypliny społecznej, rozszerzającym się zakresem kompetencji władz miejskich, nad stosunkiem wreszcie mieszkańców Florencji do norm prawnych i rozumieniem przez nich sprawiedliwości.

Jeszcze w latach siedemdziesiątych XIV w. *capellani laici* poszczególnych *popoli* (*popolo* równoznaczne było z parafią) zgłaszali do odpowiednich trybunałów 46% wszystkich przypadków napaści i morderstwa. W połowie XV w. znikają oni zupełnie z akt sądowych miejskich trybunałów⁵⁶. Między końcem XIII w. a połową XV odpowiedzialność za utrzymanie porządku i ładu publicznego w mieście przesuwano się ze społeczeństwa zorganizowanego w parafie i cechy na władze miejskie. Procesowi temu, który wyraźnie ulegał przyspieszeniu w drugiej połowie XIV w., towarzyszyła istotna zmiana pojmowania prawa i przemocy. Odpowiedzialność społecznego kolektywu — korporacji zawodowych i miejskich, szczególnie dobrze widoczna w sposobie sądenia przestępstw feudałów (*grandi*) pozbawionych dostępu do władzy, i zawarta w systemie grzywnien, w drugiej połowie XIV w. ustępuje miejsca odpowiedzialności osobistej⁵⁷.

Халина Маниковска

ПОЛИЦИЯ И СЛУЖБА ОХРАНЫ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА ВО ФЛОРЕНЦИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIV ВЕКА

Темой статьи является организация и численность флорентской полиции во II-ой половине XIV в. Количество стражников (*berrovarii*), которые осуществляли контроль за общественным порядком в городе не было в этот период постоянным; призванные в различном количестве *bargelli* и *difensori del contado e del comune* должны были иногда выполнять свои

⁵⁴ Там же, Balie 17, f. 125—126. Por. szerzej G. Antonelli, *La magistratura degli Otto di Guardia a Firenze*, „Archivio Storico Italiano” t. CXII, 1954, s. 339.

⁵⁵ Dane o rozmiarach przestępczości we współczesnych miastach amerykańskich przytacza m.in. B. Hanawalt, op. cit., s. 302. Z podanych przez nią przykładów, także spoza Stanów Zjednoczonych, najbliższy przestępczej rzeczywistości Florencji wydaje się Cejlon, gdzie na 10 tys. mieszkańców przypada 7 morderstw rocznie.

⁵⁶ S. Cohn, *The Laboring Classes*, s. 198 n.

⁵⁷ M. B. Becker, op. cit., s. 285.

репрессивные задания, а также задания по соблюдению порядка в городе. Кроме полицейских сил, подчинённых этим чиновникам, а также трём главным ректорам: *podesta*, *capitano del popolo* и *esecutore degli ordinamenti di giustizia* спокойствия города стерегли также *custodi della notte* а также *fanti*, стоящие на страже дворца и площади сеньории. В сумме один стражник (*birro*) приходился приблизительно на 70—136 жителей. Автор связывает тенденцию к постоянному увеличению сил по охране порядка, иногда вопреки общественному мнению и городским статутам, прежде всего с общественным и политическим положением города, охваченного волнениями накануне восстания чомпи и с политическими заговорами, особенно после падения власти *popolo minuto*. Наличие такой многочисленной полиции предохраняло до некоторой степени от преступности, размеры которой в исследуемый период явно уменьшились, увеличение же репрессивного аппарата, особенно в виде отрядов *bargelli* и *difensori*, имело противодействовать преступлениям против государства, количество которых возрастало. Причины разрастания полицейского аппарата, а также тенденции к централизации контроля за публичным порядком города были связаны также со сменой механизмов, управляющих общественной дисциплиной, наметившихся в начале XIV в. Ответственность за сохранение публичного порядка в городе постепенно перемещается с городских корпораций на власти, которые поручают контроль за соблюдением закона в первую очередь ректорам-чужестранцам и подчинённым им стражникам.

Halina Manikowska

LA POLICE ET LES SERVICES D'ORDRE À FLORENCE DANS LA SECONDE MOITIÉ DU XIVe SIÈCLE

L'article étudie l'organisation et l'importance numérique de la police florentine dans la seconde moitié du XIVe siècle. Le nombre des *berrovieri* qui contrôlaient l'ordre public dans la ville n'était pas fixe, d'autant plus que les *bargelli* et les *difensori del contado e del comune*, qui étaient nommés en nombre variable et pas tous les semestres, devaient parfois exercer en ville leurs fonctions de défense de l'ordre et de répression. Outre les forces de police subordonnées à ces officiers ainsi qu'aux trois *rettori principali* — le *podestà*, le *capitano del popolo* et l'*esecutore degli ordinamenti di giustizia* —, d'autres forces encore veillaient à la paix de la ville: les *custodi della notte* et les *fanti* qui surveillaient le palais et la place de la *signoria*. En somme, il y avait un *berroviere (birro)* pour 70—136 habitants environ.

La tendance constante à augmenter les forces de police — parfois contre l'opinion publique et les statuts de la ville — doit être mise en rapport surtout avec la situation sociale et politique de la ville, agitée par des désordres dans la période qui précéda l'insurrection des Ciompi, et par des conjurations politiques, surtout après la chute du régime du *popolo minuto*. La présence d'une police si nombreuse limitait dans une certaine mesure la criminalité (en effet, les dimensions de celle-ci ont nettement diminué dans la période étudiée); mais le développement de l'appareil de répression, surtout sous la forme de groupes de *bargelli* et de *difensori del contado*, avait pour but la prévention des délits contre l'Etat, dont le nombre allait augmentant. Le développement de l'appareil de surveillance, la formation de ses structures et la tendance à centraliser le contrôle de l'ordre public dans la ville, étaient dus également à un changement, observable depuis le début du XIVe siècle, des mécanismes qui réglaient la discipline sociale. La responsabilité pour le maintien de l'ordre public dans la ville passe peu à peu des corporations citadines au pouvoir, qui confie le contrôle du respect de la loi surtout à des étrangers: aux *rettori* et aux *berrovieri* placés sous leurs ordres.